

تحلیل جایگاه محورها و عوامل سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات در کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران

حسن نجفی *

مهدی سبحانی نژاد **

رضا جعفری هرنندی ***

پذیرش نهایی: ۹۳/۱۱/۱۱

دریافت مقاله: ۹۳/۶/۲۳

چکیده

هدف این پژوهش، تحلیل جایگاه محورها و عوامل سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات در کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران است. روش پژوهش، توصیفی، شامل تحلیل اسنادی و نیز تحلیل محتوا، و رویکرد آن نیز کاربردی است. جامعه پژوهشی، شامل دو بخش سوره مبارکه حجرات و تفاسیر آن و تمام کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه در سال تحصیلی ۹۴-۱۳۹۳، است که در بخش اول، تمام آیات سوره حجرات و مستندات تفسیری آن و در بخش دوم نیز با توجه به ماهیت موضوع و محدودیت جامعه پژوهشی، کتاب به طور کامل بررسی شده است. ابزار اندازه گیری در بخش تحلیل اسنادی فرم فیش برداری و در بخش تحلیل محتوا، فرم واری تحلیل محتوای محقق ساخته بوده است. نتایج پژوهش در بخش اول به روش کیفی و در بخش دوم با استفاده از شاخصهای آمار توصیفی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. عمده ترین نتایج پژوهش بیان می کند که: ۱. از مجموع بررسی سوره حجرات و تفاسیر آن، دو محور آداب زندگی ایجابی و سلبی با ۲۰ عامل مفهومی مشخص و طبقه بندی شده است ۲. از مجموع ۵۷۹۱ واحد ضبط شمارش شده در چهار کتاب ادبیات فارسی، ۵۳۶ فراوانی یا ۹/۳ درصد به محورها و عوامل سبک زندگی اسلامی توجه کرده و میزان آن در کتابهای ادبیات فارسی پایه اول، دوم، سوم و چهارم دوره متوسطه به ترتیب ۱۴۲، ۱۱۶، ۱۲۷ و ۱۵۱ مرتبه است. ۳. محور آداب زندگی ایجابی و عامل عدالت خواهی به ترتیب با ۴۱۴ و ۶۰ مرتبه تکرار بیشترین و محور آداب زندگی سلبی و عامل تجسس به ترتیب با ۱۲۲ و ۱۰ مرتبه تکرار کمترین فراوانی را داشته است.

کلید واژه ها: کتابهای درسی ادبیات فارسی، دوره متوسطه و سبک زندگی اسلامی، تحلیل محتوای سبک زندگی اسلامی در کتابهای درسی، سوره مبارکه حجرات و سبک زندگی اسلامی.

* نویسنده مسئول: کارشناس ارشد مطالعات برنامه درسی دانشگاه شاهد hnajafih@yahoo.com

** دانشیار گروه علوم تربیتی دانشگاه شاهد sobhaninejad@shahed.ac.ir

*** استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه قم rjafarhi@yahoo.com

مقدمه

یکی از مهمترین و اساسی ترین اهداف و اولویتهای نظامهای آموزشی در کشورهای مختلف جهان بویژه آن دسته از کشورهایی که با رویکرد دینی، دغدغه اتصاف و آراستگی دانش آموزان را به صفات و فضایل اخلاقی، معنوی و ارزشی دارند، تلاش در جهت فراهم کردن زمینههای لازم به منظور آموزش چگونگی زندگی مطلوب و سعادت‌مندانه یادگیرندگان خود است؛ در واقع، این تصور و برداشت اساسی هست که از طریق اجرای برنامه‌های درسی^۱ مرتبط با آداب زندگی، اهداف و سیاستهای نظام آموزشی در حوزه‌های اخلاقی، معنوی و مذهبی امکانپذیر و عملی می‌شود. بر این اساس می‌توان گفت در نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران به سبب ویژگیهای اسلامی آن، حرکت در مسیر زیست دیندارانه از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (امینی؛ ماشاء‌اللهی نژاد؛ و علیزاده زارعی، ۱۳۹۱: ۸). در واقع باید بر این نکته صحه گذاشت که در دوران فعلی و در کشور ما، نظام تعلیم و تربیت به اعتبار تعلق به جامعه‌ای با باورها (جهان بینی)، ارزشها (ایدئولوژی) و نظام ترجیحات رفتاری خاص، نقش مهم و کارآمدی را در ترویج سبک زندگی اسلامی^۲ (چه به صورت برنامه آشکار^۳ و چه به صورت برنامه ضمنی^۴) بر عهده گرفته است (فقیهی؛ نجفی و جعفری هرندی، ۱۳۹۳: ۶). در عین حال پدیده جهانی شدن^۵ و آثار و پیامد مختلف آن و نیز ورود و شیوع انواع ناهنجاریها و بحرانهای اخلاقی، رفتاری، اجتماعی و فرهنگی در جوامع بشری امروز، که نتایج و دستاوردهای منفی و ناخوشایند پیشرفتهای مادی و صنعتی قرن بیست و یکم تلقی می‌گردد، ضرورت توجه سازمان یافته و نهادینه نسبت به ترویج دین‌مداری در زندگی افراد را دوچندان کرده است (مشکانی سبزواری؛ صولتی و بیاتی، ۱۳۹۲: ۶۶).

با توجه به این مطالب می‌توان گفت فهم سبک زندگی اسلامی به عنوان یکی از مهمترین قلمروهای تربیتی، نقش اصلی را در روند تحقق شکوفایی و کمال دانش آموزان ایفا می‌کند و اصولاً تربیت مطلوب به شمار می‌رود تا از این طریق متربی خود را ربوبی سازد (رجبی نیا، ۱۳۹۱: ۴۱)؛ به بیان دیگر سبک زندگی اسلامی، که مبانی نظری آن در قرآن کریم و نمود عملی آن، تنها

-
- 1 - Curricula
  - 2 - Islamic Life Style
  - 3 - Explicit Curriculum
  - 4 - Hidden / Implicit Curriculum
  - 5 - Globalization

در وجود مقدس پیامبر اعظم (ص) و اهل بیت (ع) تبلور یافته است در معنای وسیع و گسترده خود صرفاً به مسائل اعتقادی، معنوی و یا اخلاقی محدود نمی‌شود، بلکه رفتار و اندیشه آدمی را در سایر ابعاد فرهنگی، سیاسی، اعتقادی، اجتماعی، عاطفی و هیجانی در برمی‌گیرد و در یک کلمه شخصیت انسان را پوشش می‌دهد (فاضل قانع، ۱۳۹۳: ۹). از این دیدگاه هدف سبک زندگی اسلامی پرورش انسانهایی است که ضمن اعتقاد و باور قلبی به اصول اعتقادی اسلام، مطابق با موازین و دستورهای آن، چه در عرصه فردی و چه در عرصه اجتماعی عمل کنند (مصباح، ۱۳۹۲: ۶؛ شریفی، ۱۳۹۱: ۲۸؛ مهدوی کنی، ۱۳۹۰: ۷۸-۴۶). با توجه به چنین دیدگاهی است که در حوزه تربیت اسلامی، پرورش مؤمنانه دانش آموزان به عنوان یکی از جهتگیریها و اولویتهای مهم نظام آموزش و پرورش مطرح می‌شود.

مطالعه برخی پژوهشهای داخلی در راستای موضوع پژوهش شامل نجفی (۱۳۹۳) "تحلیل محتوای مؤلفه های سبک زندگی اسلامی در کتابهای درسی عمومی دانشگاهی به منظور ارائه پیشنهادها کاربردی"، صباحی زاده؛ علی پور و عبادی (۱۳۹۲) "بررسی میزان توجه به مؤلفه های سبک زندگی اسلامی در برنامه درسی کتابهای جدید التالیف پایه ششم دوره دبستان"، قربانی؛ توکلی فر و باقری (۱۳۹۲) "بررسی مؤلفه های سبک زندگی اسلامی در اندیشه و بیانات مقام معظم رهبری"، کاویانی (۱۳۹۲) "سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن"، فیضی (۱۳۹۲) "درامدی بر سبک زندگی اسلامی"، خطیبی و ساجدی (۱۳۹۲) "مروری بر شاخصهای سبک زندگی اسلامی"، اسدیان (۱۳۹۰) "بنیادها و راهکارهای اسلامی کردن برنامه درسی"، کلبعلی (۱۳۸۴) "محتوای کتابهای تعلیمات دینی، اجتماعی و ادبیات فارسی در رابطه با آشناسازی دانش آموزان با ارزشهای اسلامی و ایرانی"، روزنانی (۱۳۸۱) "اسلامی کردن برنامه آموزشی و تحصیلی"، و از سوی دیگر پژوهشهای خارجی نیز شامل هایلر و هایلر^۱ (۲۰۱۴)، سازمان بهداشت جهانی^۲ (۲۰۰۹)، تینیا^۳ (۲۰۰۸)، مؤسسه SAIC^۴ (۲۰۰۷)، داردن^۵ و گونتر^۶ (۲۰۰۷)، بات میکر^۷ (۲۰۰۷)، گلن^۸

- 1 - Hyler & Hyler
- 2 - World Health Organization
- 3 - Tania
- 4 - Science Applications International Corporation
- 5 - Daden
- 6 - Gunter
- 7 - Batmaker
- 8 - Glenn

(۲۰۰۶)، شوارتز^۱ (۲۰۰۵)، جانسون^۲ و همکاران (۲۰۰۵)، هانت^۳ (۲۰۰۵)، یونیسف^۴ (۲۰۰۳)، میدگلی^۵ و اندرمان^۶ (۲۰۰۳) بیانگر این است که بیشتر این پژوهشها به بررسی سبک زندگی پرداخته اند و تاکنون پژوهشی جامع در ارتباط با بررسی جایگاه محورها و عوامل سبک زندگی اسلامی در کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه صورت نپذیرفته است.

به هر حال مجموعه این مطالب و مستندات، نشاندهنده جایگاه و اهمیت آموزش سبک زندگی اسلامی در تربیت رسمی است. بدیهی است متناسب با این جایگاه نظام آموزش عمومی کشور باید تلاش و فعالیتهای منظم و سازمان یافته خود را در راستای آموزش و درونی ساختن اهداف، مبادی، اصول و عوامل سبک زندگی اسلامی در دانش آموزان طراحی و اجرا کند. در نظامهای آموزشی دنیا از کتاب درسی^۷ به عنوان رایجترین ابزار تحقق اهداف مختلف استفاده می گردد (دیپایی صابر؛ صابر؛ جعفری ثانی و آیتی، ۱۳۸۹: ۳۰) بویژه در نظامهای آموزشی متمرکز از جمله ایران، «کتاب درسی اولین و عمومیتترین و پر مصرفترین ابزار کار معلم و اغلب تنها عامل منتقل کننده هدفها و برنامهها به محیط کار است. از این رو آنچه به عنوان متن درسی به مدارس وارد می شود، باید تصویری صادق و کامل از انسان مطلوب باشد» (معیری، ۱۳۹۰: ۱۴۴). بر این اساس در نظام آموزش عمومی کشور ما کتاب درسی می تواند رسانه یا ابزار اصلی آموزش به یادگیرندگان باشد تا مفاهیم، اصول، نگرشها و باورهای مطرح شده در آن، مورد بررسی علمی واقع، و با هدفهای برنامه درسی، مقایسه و ارزشیابی گردد (اورنشتاین و هانکینز^۸، ۲۰۰۸: ۲۱۰). این پژوهش تلاش کرده است ضمن تبیین محورها و عوامل مفهومی سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات به تحلیل جایگاه آنها در محتوای کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران اقدام کند تا ضمن پرداختن و روشن کردن موضوع، تصویر مناسبی در اختیار مسئولان، برنامه ریزان و سایر علاقه مندان قرار دهد.

- 1 - Schwartz
- 2 - Jonson
- 3 - Hunt
- 4 - UNICEF
- 5 - Midgley
- 6 - Anderman
- 7 - Text book
- 8 - Ornestein & Hunkins

روش پژوهش

روش این پژوهش، توصیفی شامل تحلیل اسنادی^۱ (برای مشخص کردن محورها و عوامل مفهومی سبک زندگی اسلامی) و نیز تحلیل محتوا (به منظور بررسی جایگاه عوامل در محتوای کتابهای درسی)، و رویکرد آن نیز کاربردی است. واحد ثبت^۲ در این تحقیق، مضمون است. واحد ثبت به بخش معنادار و قابل رمزگذاری محتوا اطلاق می‌شود. روش شمارش نیز فراوانی است. مقوله بندی و تعیین شاخصها در این تحقیق با روش جعبه‌ای^۳ است؛ یعنی طبقات (مقوله‌ها) قبل از اجرای تحقیق تعیین می‌شود و به همین دلیل به آن، روش از پیش تعیین شده نیز می‌گویند (نوریان، ۱۳۹۲: ۴۸).

جامعه و نمونه آماری پژوهش

جامعه پژوهشی شامل دو بخش، سوره مبارکه حجرات و تفاسیر آن («المیزان»، «مجمع البیان»، «برهان» و «نمونه») و تمام کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران در سال تحصیلی ۱۳۹۳-۹۴، است که در بخش اول، تمام آیات سوره حجرات و مستندات تفسیری مرتبط با آن و در بخش دوم نیز با توجه به ماهیت موضوع و محدودیت جامعه پژوهشی از نمونه گیری صرف نظر، و کتابها به طور کامل بررسی شده است.

ابزار اندازه‌گیری

ابزار اندازه‌گیری در بخش تحلیل اسنادی فرم فیش برداری و در بخش تحلیل محتوا، فرم واری تحلیل محتوای محقق ساخته بوده که به منظور ساخت آن، ابتدا سوره مبارکه حجرات و مستندات تفسیری آن بررسی، و از هر آیه، نکات برجسته ای در زمینه سبک زندگی اسلامی استخراج، و پس از تعیین روایی^۴ و پایایی^۵ آن تحلیل محتوا انجام شده است. به منظور اطمینان از وجود روایی از روش روایی صوری، محتوایی و نظر متخصصان استفاده

- 1 - Analysis of documents
- 2 - Recoding Unit
- 3 - Procedure Parboil
- 4 - Validity
- 5 - Reliability

شده است. برای رسیدن به این منظور، فرم اولیه تحلیل محتوا، که شامل تمام محورها و عوامل مفهومی مرتبط با سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات بود در اختیار گروهی از صاحب نظران برنامه ریزی درسی و متخصصان سبک زندگی اسلامی قرار گرفت که پس از اعمال نظر آنها چک لیست تحلیل محتوا در قالب چارچوب مفهومی (جدول شماره ۱) تهیه شده است. هم چنین برای تأمین پایایی ابزار از روش ویلیام اسکات^۱ (۱۳۹۱) استفاده شده است؛ بدین صورت که فرم واریسی تحلیل محتوا در اختیار پنج نفر از صاحب نظران و متخصصان قرار گرفت و ضریب توافق آنها بر اساس داده های ذیل ۹۶ درصد به دست آمد:

$$C.R = \frac{\text{مقوله های مورد توافق}}{\text{کل مقوله ها}} \times 100$$

$$C.R = \frac{20+19+18+19+20}{100} \times 100 = 96$$

روشهای تجزیه و تحلیل داده‌ها

نتایج پژوهش در بخش اول (استخراج محورها و عوامل مفهومی سبک زندگی) به روش کیفی و در بخش دوم با توجه به روش پژوهش و هم چنین نبودن نمونه گیری و بررسی جامع کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران در سطح توصیفی انجام، و در این ارتباط از شاخصهای گرایش مرکزی و پراکندگی چون فراوانی، درصد، میانگین، رتبه بندی و جدولها و نمودارهای توصیفی استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

در این قسمت، نتایج بررسی سؤلهای پژوهش به تفکیک در شش قسمت تشریح شده است:
 ۱ - محورها و عوامل مفهومی سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات کدام است؟

1 - William Scott

جدول ۱: چارچوب مفهومی محورها و عوامل سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات

محورها	عوامل	مصادیقی از آیات سوره مبارکه حجرات و روایات برگرفته از تفاسیر
تقوا	تقوا	ای کسانی که ایمان آورده‌اید در برابر خدا و پیامبرش [در هیچ کاری] پیشی مجوید و از خدا پروا بدارید که خدا شنوای داناست ^(۱) (حجرات / ۱). پیامبر اسلام (ص) «جز این نیست که همه شما از زن و مردی آفریده شده‌اید و هیچ کس بر دیگری، جز در پرتوی پروای خدا و شایسته‌کرداری و رعایت حقوق خدا و خلق، برتری نخواهد داشت» ^(۲) (طبرسی، ۱۴۱۵ق، ج ۵: ۲۲۹).
	پرهیزگاری	
	خویشتن داری	
پارسایی		
بلندسخن نگفتن		ای کسانی که ایمان آورده‌اید صدایتان را بلندتر از صدای پیامبر مکنید و هم‌چنانکه بعضی از شما با بعضی دیگر بلند سخن می‌گویند با او به صدای بلند سخن مگویند مبادا بی‌اینکه بدانید کرده‌هایتان تباه شود ^(۳) (حجرات / ۲).
تحقیق در خبر دیگران		ای کسانی که ایمان آورده‌اید اگر فاسقی برایتان خبری آورد نیک واری کنیند؛ مبادا به نادانی گروهی را آسیب برسائید و [بعد] از آنچه کرده‌اید پشیمان شوید ^(۴) (حجرات / ۶). پیامبر اسلام (ص) «درنگ کردن و تحقیق از سوی خداست و شتاب از شیطان» ^(۵) (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱، ج ۲۲: ۱۵۳).
میانجی‌گری در صلح		اگر دو طایفه از مؤمنان با هم بجنگند، میان آن دو را اصلاح دهید و اگر [باز] یکی از آن دو بر دیگری تعدی کرد با آن [طایفه‌ای] که تعدی می‌کند بجنگید تا به فرمان خدا بازگردد؛ پس اگر باز گشت، میان آنها را دادگرانه سازش دهید و عدالت کنید که خدا دادگران را دوست می‌دارد ^(۶) (حجرات / ۹).
عدالت خواهی		
برادری مؤمنان		در حقیقت مؤمنان با هم برادرند؛ پس میان برادرانتان را سازش دهید و از خدا پروا بدارید؛ امید که مورد رحمت قرار گیرید ^(۷) (حجرات / ۱۰). پیامبر اسلام (ص) «مسلمان برادر مسلمان است هرگز به او ستم نمی‌کند؛ دست از یاریش بر نمی‌دارد؛ و او را در برابر حوادث تنها نمی‌گذارد» ^(۸) (طبرسی، ۱۴۱۵ق، ج ۵: ۲۲۲؛ مکارم شیرازی، ۱۳۸۱، ج ۲۲: ۱۷۳). نبی اکرم (ص) «دو برادر دینی همانند دو دستند که هر کدام دیگری را می‌شویند با یکدیگر کمال همکاری را دارند و عیوب هم را پاک می‌کنند» ^(۹) (فیض کاشانی، ۱۳۸۵، ج ۳: ۳۱۹). امام صادق (ع) «مؤمن برادر مؤمن است» ^(۱۰) (کلینی، ۱۳۴۴، ج ۲: ۱۳۳).

ادامه جدول ۱: چارچوب مفهومی محورها و مؤلفه های سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات

آداب زندگی اجتماعی	توبه	ای کسانی که ایمان آورده‌اید، نباید قومی قوم دیگر را ریشخند کند؛ شاید آنها از اینها بهتر باشند و نباید زنانی [دیگر] را [ریشخند کنند]؛ شاید آنها از اینها بهتر باشند و از یکدیگر عیب مگیرید و به همدیگر لقبهای زشت مدهید؛ چه ناپسندیده است نام زشت پس از ایمان و هر که توبه نکرد آنان خود ستمکارند ^(۱۱) (حجرات/۱۱).
	داشتن برنامه در زندگی	و اگر صبر کنند تا بر آنان درآیی مسلماً برایشان بهتر است و خدا آمرزنده و مهربان است ^(۱۲) (حجرات/۵).
	جهاد	در حقیقت مؤمنان کسانی هستند که به خدا و پیامبر او گرویده و [دیگر] شک نیاورده و با مال و جانشان در راه خدا جهاد کرده‌اند؛ اینانند که راستکردار هستند ^(۱۳) (حجرات/۱۵). امام علی(ع) «در راه خدا با دستهای خود جهاد کنید؛ اگر نتوانستید با زبانهای خود و اگر باز هم نتوانستید با قلب خود جهاد کنید» ^(۱۴) (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۱۰۰: ۴۹).
	خلوص قلب	برخی از بادیه نشینان گفتند ایمان آوردیم، بگو ایمان نیاورده‌اید، لیکن بگوئید اسلام آوردیم و هنوز در دل‌های شما ایمان داخل نشده است و اگر خدا و پیامبر او را فرمان برید از ارزش کرده‌هایتان چیزی کم نمی‌کند، خدا آمرزنده مهربان است ^(۱۵) (حجرات/۱۴).
	برخورد نیکو	پیامبر اسلام (ص) «محبوبترین شما نزد خدا، خوش اخلاق ترین شماست» ^(۱۶) (طبرسی، ۱۴۱۵ق، ج ۱۰: ۸۷).
	حیا، انضباط اسلامی	پیامبر اکرم (ص) «خداوند انسان با حیای بردبار پاکدامنی را که پاکدامنی می‌ورزد، دوست دارد» ^(۱۷) (کلینی، ۱۳۴۴، ج ۲: ۱۱۲).
آداب زندگی سلبی	مسخره کردن	ای کسانی که ایمان آورده‌اید؛ نباید قومی قوم دیگر را ریشخند کند؛ شاید آنها از اینها بهتر باشند و نباید زنانی [دیگر] را [ریشخند کنند]؛ شاید آنها از اینها بهتر باشند و از یکدیگر عیب مگیرید و به همدیگر لقبهای زشت مدهید؛ چه ناپسندیده است نام زشت پس از ایمان و هر که توبه نکرد آنان خود ستمکارند ^(۱۸) (حجرات/۱۱). امام صادق(ع) «کسی که به منظور عیب‌جویی و آبروریزی مؤمنی سخنی نقل کند تا او را از نظر مردم بیندازد، خداوند او را از ولایت خودش بیرون می‌کند و به سوی ولایت شیطان می‌فرستد و اما شیطان هم او را نمی‌پذیرد» ^(۱۹) (طبرسی، ۱۴۱۵ق، ج ۵: ۲۲۹؛ مکارم شیرازی، ۱۳۸۱، ج ۲۲: ۱۹۱؛ حرعاملی، ۱۴۱۴ق، ج ۸: ۶۰۸).
	طعن و عیب جویی	

ادامه جدول ۱: چارچوب مفهومی محورها و مؤلفه های سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات

آداب زندگی سلی	گمانه زنی و سوءظن	ای کسانی که ایمان آورده‌اید از بسیاری از گمانها بپرهیزید که پاره‌ای از گمانها گناه است و جاسوسی مکنید و بعضی از شما غیبت بعضی نکند. آیا کسی از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده‌اش را بخورد؛ از آن کراهت دارید [پس] از خدا بترسید که خدا توبه‌پذیر مهربان است ^(۲۰) (حجرات/ ۱۲). امام علی(ع) «همواره کار برادر مسلمانان را حمل بر صحت و بلکه بر بهترین وجهش کن تا وقتی که دلیلی قطعی وظیفه ات را تغییر دهد و دلت را از او برگرداند. هرگز کلمه‌ای را که از برادر مسلمانان می‌شنوی، حمل بر بد مکن تا وقتی که می‌توانی محمل خیر برایش کنی» ^(۲۱) (طباطبائی، ۱۳۹۱، ج ۱۸: ۴۹۸). پیامبر اسلام (ص) «ای گروهی که به زبان اسلام آورده و به دلش ایمان نرسیده، مسلمانان را نکوهش نکنید و از عیوب آنان جستجو نکنید؛ زیرا هر که عیوب آنها را جستجو کند، خداوند عیبش را دنبال می‌کند و رسوایش می‌سازد؛ گرچه در خانه‌اش باشد» ^(۲۲) (حسینی بحرانی، ۱۳۹۱، ج ۱۴: ۱۵). پیامبر اسلام(ص) «غیبت کردن در (نابودی) دین آدمی، زودتر کارگر افتد تا بیماری خوره در اندرون او» ^(۲۳) (طباطبائی، ۱۳۹۱، ج ۱۸: ۴۹۹). کلام خداوند به حضرت موسی(ع) «کسی که بمیرد در حالی که از غیبت توبه کرده باشد، آخرین کسی است که وارد بهشت می‌شود و کسی که بمیرد در حالی که اصرار بر آن داشته باشد، اولین کسی است که وارد دوزخ می‌گردد» ^(۲۴) (مکارم شیرازی، ۱۳۸۱، ج ۲۲: ۱۹۰).
	تجسس	
	غیبت	

سوره مبارکه حجرات از خاصترین سوره های قرآن کریم است که بسیاری از مفسران به این دلیل که در این سوره مجموعه‌ای از آداب آمده است این سوره را به سوره ادب یا آداب نامگذاری کرده‌اند. علامه طباطبایی (ره) ذیل آیات این سوره می‌فرماید: «این سوره شامل مسائلی از احکام دین است؛ احکامی که با آن سعادت زندگی فردی انسان تکمیل، و نظام صالح و طیب در (مجتمع) او مستقر می‌شود. بعضی از آن مسائل، ادب جمیلی است که باید بین بنده و خدای سبحان رعایت شود و پاره‌ای آدابی است که بندگان خدا باید در مورد رسول خدا (ص) رعایت کنند که در پنج آیه اول سوره به آنها اشاره شده است. بعضی دیگر، احکام مربوط به مسائلی است که مردم در برخورد با یکدیگر باید آن را رعایت کنند. در انتهای این سوره، خداوند با اشاره به حقیقت ایمان و اسلام بر بشریت منت می‌گذارد که نور ایمان را به او افافضه فرموده است» (طباطبائی، ۱۳۹۱، ج ۱۸: ۴۵۵).

با توجه به اینکه یکی از اهداف مهم این پژوهش، "شناسایی محورها و عوامل سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات" است، پس از مطالعه و بررسی آیات سوره مبارکه حجرات و مستندات تفسیری آن، فهرستی از محورها و عمده ترین عوامل تهیه شد و در اختیار متخصصان حوزه تعلیم و تربیت و سبک زندگی اسلامی قرار گرفت و پس از چند مرحله بررسی و اصلاح، نهایتاً چارچوب مفهومی در دو محور و ۲۲ عامل به شکل جدول قبلی طراحی و تدوین شد.

۲ - به چه میزان در محتوای کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران به محورها و عوامل مفهومی سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات توجه شده است؟

تحلیل کتابهای مورد بررسی نشان داد در هر یک از کتابها به میزان متفاوت به محورها و عوامل مفهومی سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات توجه شده است. در جدول شماره دو مجموع فراوانی و درصدهای مربوط به تفکیک پایه تحصیلی ذکر شده که به شرح ذیل است:

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

جدول ۲: نتایج تحلیل محتوای کتابهای ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران به لحاظ توجه به محورها و عوامل

سبک زندگی اسلامی به تفکیک محور، عامل و پایه

محورها	عوامل	اول دبیرستان		دوم دبیرستان		سوم دبیرستان		چهارم دبیرستان		مجموع	
		فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد	فراوانی	درصد		
آداب زندگی ایجابی	تقوا	۱۱	۷/۷	۹	۷/۸	۸	۶/۳	۶	۴	۳۴	۶/۳
	پرهیزگاری	۴	۲/۸	۳	۲/۶	۵	۳/۹	۳	۲	۱۵	۲/۸
	خویشتر داری	۳	۲/۱	۴	۳/۴	۸	۶/۳	۲	۱/۳	۱۷	۳/۲
	پارسایی	۵	۳/۵	۳	۲/۶	۲	۱/۶	۶	۴	۱۶	۳
	بلندسخن نگفتن	۴	۲/۸	۴	۳/۴	۵	۳/۹	۸	۵/۳	۲۱	۳/۹
	تحقیق در خبر دیگران	۵	۳/۵	۳	۲/۶	۸	۶/۳	۶	۴	۲۲	۴/۱
	میانجی‌گری در صلح	۱۰	۷	۶	۴/۲	۴	۳/۱	۷	۴/۶	۲۷	۵
	عدالت خواهی	۱۶	۱۱/۳	۱۳	۱۱/۲	۹	۷/۱	۲۲	۱۴/۶	۶۰	۱۱/۲
	برادری مؤمنان	۷	۴/۹	۴	۳/۴	۱۲	۹/۴	۸	۵/۳	۳۱	۵/۸
	توبه	۸	۵/۶	۶	۵/۲	۴	۳/۱	۱۱	۷/۳	۲۹	۵/۴
	داشتن برنامه در زندگی	۵	۳/۵	۹	۷/۸	۷	۵/۵	۱۴	۹/۳	۳۵	۶/۵
	جهاد	۶	۴/۲	۴	۲/۸	۵	۳/۹	۷	۴/۶	۲۲	۴/۱
	خلوص قلب	۵	۳/۵	۳	۲/۶	۸	۶/۳	۴	۲/۶	۲۰	۳/۷
	برخورد نیکو	۷	۴/۹	۴	۳/۴	۹	۷/۱	۶	۴	۲۶	۴/۹
	حیا، انضباط اسلامی	۹	۶/۳	۱۰	۸/۶	۱۲	۹/۴	۸	۵/۳	۳۹	۷/۳
	مسخره کردن	۱۱	۷/۷	۱۳	۱۱/۲	۷	۵/۵	۱۵	۹/۹	۴۶	۸/۶
آداب زندگی سلبی	طعن و عیب جویی	۱۴	۹/۹	۸	۶/۸	۶	۴/۷	۵	۳/۳	۳۳	۶/۲
	گمانه‌زنی و سوءظن	۵	۳/۵	۴	۳/۴	۳	۲/۴	۲	۱/۳	۱۴	۲/۶
	تجسس	۲	۱/۴	۳	۲/۶	۱	۰/۸	۴	۲/۶	۱۰	۱/۹
	غیبت	۵	۳/۵	۳	۲/۶	۴	۳/۱	۷	۴/۶	۱۹	۳/۵
مجموع		۱۴۲	۱۰۰	۱۱۶	۱۰۰	۱۲۷	۱۰۰	۱۵۱	۱۰۰	۵۳۶	۱۰۰
درصد فراوانی پایه ها		---	۲۶/۵	---	۲۱/۶	---	۲۳/۷	---	۲۸/۲	---	---

همان طور که در جدول شماره ۲ مشاهده می‌شود، مجموع فراوانی عوامل تحلیل شده در کتابهای ادبیات فارسی پایه اول متوسطه ۱۴۲ مورد و برابر با ۲۶/۵ درصد از کل فراوانیهای تحلیل شده است. از بین عوامل مفهومی تحلیل شده این کتاب، بیشترین توجه به عامل عدالت خواهی با ۱۶ فراوانی و ۱۱/۳ درصد، طعن و عیب جویی با ۱۴ فراوانی و ۹/۹ درصد بوده و به عوامل تجسس

با ۲ فراوانی و ۱/۴ درصد، خویشتن داری با ۳ فراوانی و ۲/۱ درصد، پرهیزگاری و بلندسخن نگفتن با ۴ فراوانی و ۲/۸ درصد، کمتر توجه شده است.

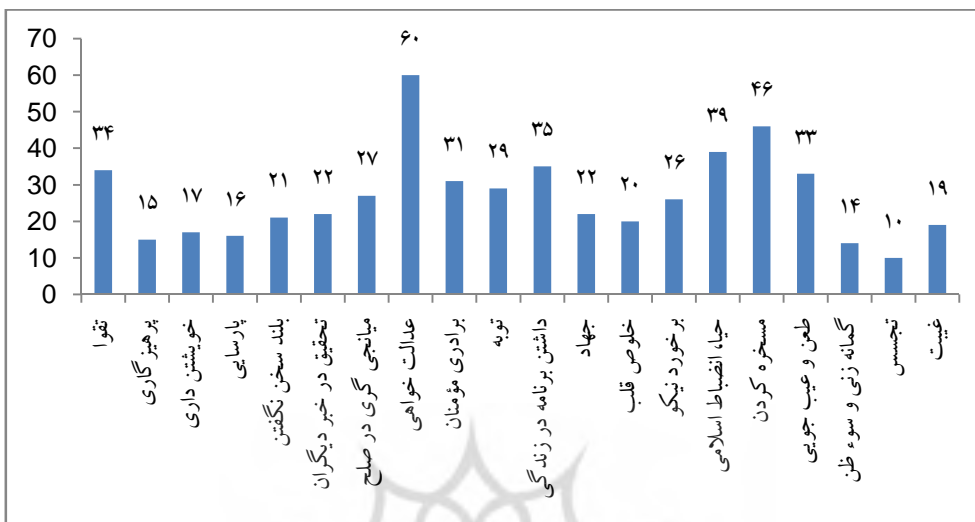
مجموع فراوانی عوامل تحلیل شده در کتابهای ادبیات فارسی پایه دوم متوسطه ۱۱۶ مورد و برابر با ۲۱/۶ درصد از کل فراوانی‌های تحلیل شده است. از بین عوامل مفهومی تحلیل شده این کتاب، بیشترین توجه به عوامل عدالت خواهی و مسخره کردن با ۱۳ فراوانی و ۱۱/۲ درصد، حیا و انضباط اسلامی با ۱۰ فراوانی و ۸/۶ درصد، تقوا و داشتن برنامه در زندگی با ۹ فراوانی و ۷/۸ درصد بوده و به عوامل پرهیزگاری، پارسایی، تحقیق در خبر دیگران، خلوص قلب، تجسس و غیبت با سه فراوانی و ۲/۶ درصد، کمتر توجه شده است.

مجموع فراوانی عوامل تحلیل شده در کتابهای ادبیات فارسی پایه سوم متوسطه ۱۲۷ مورد و برابر با ۲۳/۷ درصد از کل فراوانی‌های تحلیل شده است. از بین عوامل مفهومی تحلیل شده این کتاب، بیشترین توجه به عوامل برادری مؤمنان و حیا، با ۱۲ فراوانی و ۹/۴ درصد و عدالت خواهی، داشتن برنامه در زندگی، برخورد نیکو با ۹ فراوانی و ۷/۱ درصد بوده و به عوامل تجسس با ۱ فراوانی و ۰/۸ درصد، پارسایی با ۲ فراوانی و ۱/۶ درصد و گمانه زنی و سوءظن با سه فراوانی و ۲/۴ درصد، کمتر توجه شده است.

هم‌چنین مجموع فراوانی عوامل تحلیل شده در کتابهای ادبیات فارسی پایه چهارم متوسطه ۱۵۱ مورد و برابر با ۲۸/۲ درصد از کل فراوانی‌های تحلیل شده است. از بین عوامل مفهومی تحلیل شده این کتاب، بیشترین توجه به عوامل عدالت خواهی با ۲۲ فراوانی و ۱۴/۶ درصد، مسخره کردن با ۱۵ فراوانی و ۹/۹ درصد، داشتن برنامه در زندگی با ۱۴ فراوانی و ۹/۳ درصد بوده و به عوامل خویشتن داری، گمانه زنی و سوءظن با ۲ فراوانی و ۱/۳ درصد، پرهیزگاری با سه فراوانی و ۲ درصد، کمتر توجه شده است.

۳ - میزان توزیع عوامل سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات در محتوای

کتابهای ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران چگونه است؟

نمودار ۱: میزان توجه به عوامل سبک زندگی اسلامی در محتوای کتابهای ادبیات فارسی دوره متوسطه بر اساس فراوانی

همان‌طور که در نمودار شماره ۱ مشاهده می‌شود از مجموع ۵۳۶ واحد ضبط شمارش شده مرتبط با سبک زندگی اسلامی، عامل عدالت‌خواهی با ۶۰ فراوانی و ۱۱/۲ درصد بیشترین و عامل تجسس با ده فراوانی و ۱/۹ درصد کمترین میزان توجه را داشته است. نحوه توزیع سایر عوامل در نمودار به تفصیل بیان شده است.

۴ - به چه میزان در محتوای کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران به محورهای مفهومی سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات توجه شده است؟

جدول ۳: نتایج تحلیل محتوای کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران در توجه به سبک زندگی اسلامی بر حسب محورهای مفهومی

محورهای مفهومی	فراوانی	درصد فراوانی
آداب زندگی ایجابی	۴۱۴	۷۷/۲
آداب زندگی سلبی	۱۲۲	۲۲/۸
جمع	۵۳۶	۱۰۰

نتایج بررسی کتابهای ادبیات فارسی دوره متوسطه نشان می‌دهد که از مجموع ۵۳۶ فراوانی تحلیل شده سهم محور آداب زندگی ایجابی ۴۱۴ فراوانی و ۷۷/۲ درصد و سهم محور آداب زندگی سلبی ۱۲۲ فراوانی و ۲۲/۸ درصد است.

۵ - رتبه بندی میزان توجه کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران به عوامل سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات چگونه است؟

جدول ۴: رتبه بندی میزان توجه کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران به عوامل سبک زندگی

اسلامی بر حسب پایه تحصیلی

رتبه میزان توجه	درصد فراوانی عوامل تحلیل شده	فراوانی عوامل تحلیل شده	پایه تحصیلی
دوم	۲۶/۵	۱۴۲	اول
چهارم	۲۱/۶	۱۱۶	دوم
سوم	۲۳/۷	۱۲۷	سوم
اول	۲۸/۲	۱۵۱	چهارم
*****	۱۰۰	۵۳۶	جمع

در بین کتابهای مورد بررسی، ادبیات فارسی پایه چهارم با ۱۵۱ فراوانی و ۲۸/۲ درصد رتبه اول، کتاب پایه اول با ۱۴۲ فراوانی و ۲۶/۵ درصد رتبه دوم، کتاب پایه سوم با ۱۲۷ فراوانی و ۲۳/۷ درصد رتبه سوم و کتاب پایه دوم با ۱۱۶ فراوانی و ۲۱/۶ درصد رتبه چهارم را از نظر میزان توجه به عوامل سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات دارد.

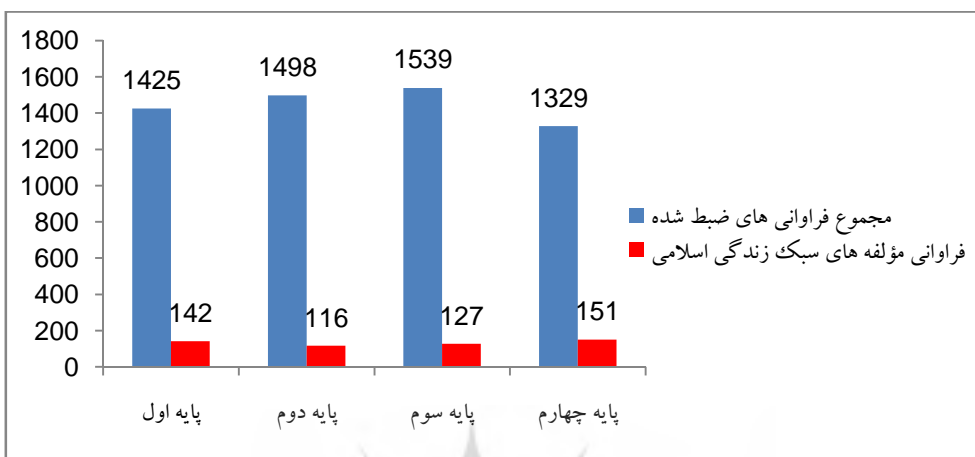
۶ - چه میزان از کل واحدهای ضبط شمارش شده محتوای کتابهای درسی ادبیات فارسی

متوسطه ایران به عوامل سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات تعلق دارد؟

جدول ۵: میزان توجه کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران به عوامل سبک زندگی اسلامی

نسبت به کل واحدهای ضبط شمارش شده

پایه تحصیلی	مجموع واحدهای ضبط شمارش شده	فراوانی عوامل سبک زندگی اسلامی	درصد فراوانی عوامل سبک زندگی اسلامی
اول	۱۴۲۵	۱۴۲	۱۰
دوم	۱۴۹۸	۱۱۶	۷/۷
سوم	۱۵۳۹	۱۲۷	۸/۳
چهارم	۱۳۲۹	۱۵۱	۱۱/۴
جمع	۵۷۹۱	۵۳۶	۹/۳

نمودار ۲: میزان توجه کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران به عوامل سبک زندگی اسلامی نسبت به کل واحدهای ضبط شمارش شده

با توجه به نتایج جدول شماره ۵ و نمودار شماره ۲ از مجموع ۵۷۹۱ واحد ضبط شمارش شده، تعداد واحدهای کتاب ادبیات فارسی سال اول متوسطه ۱۴۲۵ مورد است که فراوانی و درصد میزان توجه به عوامل سبک زندگی اسلامی در آن به ترتیب ۱۴۲ و ۱۰ درصد است. از مجموع واحدهای شمارش شده کتاب ادبیات فارسی سال دوم متوسطه که ۱۴۹۸ مورد است ۱۱۶ فراوانی یا ۷/۷ درصد، از مجموع واحدهای شمارش شده کتاب ادبیات فارسی سال سوم که ۱۵۳۹ مورد است ۱۲۷ فراوانی یا ۸/۳ درصد و از مجموع واحدهای شمارش شده کتاب ادبیات فارسی سال چهارم که ۱۳۲۹ مورد است ۱۵۱ فراوانی یا ۱۱/۴ درصد به عوامل سبک زندگی اسلامی توجه کرده است. در نهایت از مجموع ۵۷۹۱ واحد ضبط شمارش شده کتابهای ادبیات فارسی، ۵۳۶ فراوانی یا ۹/۳ درصد مرتبط با عوامل سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات بوده است.

بحث و نتیجه گیری

در جوامع دیندار، شناخت آداب زندگی مطلوب بخش قابل توجهی از معارف حیات اجتماعی را تشکیل می دهد. بر این اساس می توان گفت که دین، نگاه برنامه ریز به جهان و انسان و اجتماع

را دگرگون می‌کند؛ به عبارت دیگر، دین همچون فضای برنامه درسی عمل می‌کند که هدایتگر است و بدین ترتیب محصولی تولید می‌شود که در فضای غیر دینی به دست نخواهد آمد (موسی‌پور، ۱۳۹۰: ۵۸). بنابراین با توجه به حاکمیت رویکرد دینی بر نظام آموزشی کشور ما و اینکه ایجاد و رشد ویژگی، سجایا و رفتارهای دینی، معنوی و اخلاقی در دانش آموزان همواره یکی از مهمترین اولویتها و جهتگیریهای دوره‌های مختلف تحصیلی است، تعیین اینکه عملاً در قالب برنامه‌های درسی موجود مدارس تا چه حد به آموزش سبک زندگی اسلامی در ابعاد و شکلهای مختلف آن توجه شده است، از ضرورت زیادی برخوردار می‌شود.

در این پژوهش ضمن تبیین محورها و عوامل مفهومی سبک زندگی اسلامی مبتنی بر سوره مبارکه حجرات به تحلیل جایگاه آنها در کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه نیز پرداخته شد. نتایج نشان داد که در کتابهای پایه های اول، دوم، سوم و چهارم متوسطه به ترتیب ۱۴۲، ۱۱۶، ۱۲۷ و ۱۵۱ مرتبه به محورها و عوامل سبک زندگی اسلامی توجه شده است، در این مورد باید اشاره کرد که اختلاف بین فراوانیهای محورها و عوامل مورد بررسی حاکی است که میزان توجه با شیب رو به رشد و مناسبی همراه نیست؛ زیرا سطح توجه در هر پایه باید متناسب با ویژگیهای روانشناختی دانش آموزان آن پایه باشد و در پایه‌های بالاتر توجه بیشتر و همین‌طور سیر صعودی تا پایه چهارم ادامه داشته باشد. از بین محورها و عوامل مفهومی تحلیل شده بیشترین توجه به محور آداب زندگی ایجابی و عامل عدالت خواهی به ترتیب با ۴۱۴ و ۶۰ فراوانی بوده، و کمترین توجه نیز به محور آداب زندگی سلبی و عامل تجسس به ترتیب با ۱۲۲ و ۱۰ فراوانی است که این نوع توجه نیز حاکی از نامتوازن بودن و عدم اولویت دهی به محورها و عوامل سبک زندگی اسلامی در محتوای کتابهای درسی ادبیات فارسی است. هم‌چنین درصد فراوانی میزان توجه نسبت به کل واحدهای ضبط شمارش شده حاکی است که از کل ۵۷۹۱ واحد شمارش شده ۵۳۶ فراوانی یا ۹/۳ درصد به محورها و عوامل سبک زندگی اسلامی اشاره کرده است که در این مورد باید اذعان کرد، ماهیت کتابهای درسی ادبیات فارسی طوری است که باید به سبک زندگی اسلامی توجه بیشتری کند؛ چرا که از قدیم متون ادب فارسی سرشار از نکات اخلاقی بوده و فراگیران حتی در مکاتب، کتابهای غنی در مورد آداب زندگی مانند معراج السعاده را مطالعه می‌کرده‌اند، اما با توجه به یافته‌های پژوهش، این موضوع تحقق نیافته است که جا دارد نویسندگان کتابهای درسی به آن توجه کافی کنند.

قابل ذکر است میزان توجه فعلی به مفاهیم مرتبط با سبک زندگی اسلامی به دلایلی همچون نگرش برنامه ریزان درسی، ترجیحات مؤلفان کتابهای درسی به مباحث مختلف، محدودیت در حجم کتابهای درسی و تلقی کافی بودن فراوانیهای بیان شده در کتابهای درسی است که لازم است با بررسیهای میدانی و استفاده از نظر صاحب نظران، کافی بودن مباحث مورد بررسی دقیقتر قرار گیرد.

در ادامه به برخی از پیشنهادهای کاربردی اشاره می‌شود:

۱ - در طراحی و تدوین محتوای کتابهای درسی ادبیات فارسی دوره متوسطه ایران با توجه به نیازهای دانش آموزان برای برنامه ریزی و اداره مطلوب زندگی، آموزش مباحث سبک زندگی اسلامی بیشتر از پیش مدنظر قرار گیرد.

۲ - برنامه ریزان درسی می‌توانند از یافته‌های این پژوهش برای شناسایی محورها و عوامل سبک زندگی اسلامی و نیز انتخاب محتوای مناسبتر برای توسعه شناخت دانش آموزان دوره متوسطه استفاده کنند.

۳ - از آنجا که کتابهای درسی مورد بررسی در پژوهش حاضر به تعبیر صاحب نظران از جمله دروسی بوده که امکان توجه به مباحث مرتبط با سبک زندگی اسلامی را در خود داشته است در برخی موارد به طور شایسته عمل نشده است. می‌توان به منظور توسعه نظام‌مند این مباحث از کارشناسانی که در این راستا موفقیت قابل قبولی داشته‌اند، کمک گرفت.

۴ - کتابهای مورد بررسی، همچنان عرصه توجه بیشتر به این مبحث مهم (سبک زندگی اسلامی) را در خود دارد. در این راستا باید اذعان کرد که برای ایجاد تغییر در سبک زندگی دانش آموزان لازم است از سوی صاحب نظران و نویسندگان بزرگ متنها و داستانهایی با محتوای آداب زندگی به شیوه‌های مستقیم و غیر مستقیم در کتابها، بیان شود.

۵ - با توجه به اقتضات آموزش و پرورش در عصر جدید و اهمیت آموزش آداب زندگی و لزوم همخوانی بیشتر کتابهای درسی، گروه تألیف کتابهای درسی ادبیات فارسی سعی کنند محورها و عوامل سبک زندگی اسلامی را به صورت مارپیچی^(۲۵) در خلال محتواهای آموزشی تنظیم، و ارائه کنند.

۶ - طراحی بسته‌ها و نرم افزارهای مرتبط با آموزش مباحث سبک زندگی اسلامی ویژه معلمان، دانش آموزان و کارشناسان می‌تواند به عنوان مکمل محتوای کتابهای درسی مورد استفاده

قرار گیرد.

۷ - دست اندرکاران آموزش و پرورش می‌توانند به کمک آموزشهای ضمن خدمت اهمیت پرداختن به مفاهیم مرتبط با سبک زندگی اسلامی را برای دبیران و سایر عوامل مدرسه توضیح دهند و تشریح کنند تا آنان در فرصتها و مناسبتها گوناگون، محورها و عوامل سبک زندگی اسلامی را برای دانش آموزان تبیین کنند تا این مباحث به برنامه درسی پنهان یا برنامه درسی مغفول تبدیل نشود.

۸ - اجرای پژوهشهای مشابه در سایر کتابهای درسی دوره متوسطه و ارزیابی میزان اثر بخشی برنامه درسی سبک زندگی اسلامی در این دوره از دیدگاه معلمان و دانش آموزان می‌تواند راهکار مناسب بازسازی اهداف درس ادبیات فارسی باشد.

۹ - از آنجا که دستگاه‌های مختلفی مسئول آموزش سبک زندگی اسلامی هستند به منظور اثرگذاری بهتر برنامه‌ها و جلوگیری از تناقض و تضاد در محتوای برنامه‌ها، ارتباط و هماهنگی میان اهداف و محتوای آنها در تمامی نهادها پیشنهاد می‌شود.

یاداشتها

- ۱ - «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقَدُّوا بَيْنَ يَدَيِ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ».
- ۲ - پیامبر اسلام (ص): «إِنَّمَا أَنْتُمْ مِنْ رَجُلٍ وَامْرَأَةٍ كَجَمَامِ الصَّاعِ، لَيْسَ لِأَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ فَضْلٌ إِلَّا بِالتَّقْوَى».
- ۳ - «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ».
- ۴ - «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْحَبُوا عَلَيَّ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ».
- ۵ - پیامبر اسلام (ص): «التَّائِي مِنَ اللَّهِ وَالْعَجَلَةَ مِنَ الشَّيْطَانِ».
- ۶ - «وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتَّى تَفِيءَ إِلَى أَمْرِ اللَّهِ فَإِنْ فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ».
- ۷ - «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ».
- ۸ - پیامبر اسلام (ص): «الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ، لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يُسْلِمُهُ، مَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ أَخِيهِ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ».
- ۹ - پیامبر اسلام (ص): «مَثَلُ الْيَدَيْنِ تَغْسِلُ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى».
- ۱۰ - امام صادق (ع): «الْمُؤْمِنُ أَخُو الْمُؤْمِنِ».
- ۱۱ - «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرُ قَوْمٌ مِّنْ قَوْمٍ عَسَى أَنْ يَكُونُوا خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّنْ نِّسَاءِ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْرًا مِنْهُمْ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّقَابِ بِنِسِ الْإِسْمِ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَنْ لَّمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ».

- ۱۲ - «وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ».
- ۱۳ - «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ».
- ۱۴ - امام علی (ع): «جاهدوا فی سبیلِ الله بأیدیکم فإن لم تقدرُوا فجاهدوا بلسنتیکم فإن لم تقدرُوا فجاهدوا بقلوبیکم».
- ۱۵ - «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ».
- ۱۶ - پیامبر اسلام (ص): «أَحْسِنُكُمْ إِلَى اللَّهِ أَحْسَنُكُمْ أَخْلَاقًا».
- ۱۷ - پیامبر اسلام (ص): «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْحَيَّيَّ الْحَلِيمَ الْعَفِيفَ الْمُتَعَفِّفَ».
- ۱۸ - «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِّن قَوْمٍ عَسَىٰ أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءٌ مِّن نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِاللِّقَابِ بَشَرِ الْأَسْمَاءِ الْمُسْتَوْفَىٰ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتَّبِعْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ».
- ۱۹ - امام صادق (ع): «مَنْ رَوَىٰ عَلَىٰ مُؤْمِنٍ رَّوَايَةً يُرِيدُ بِهَا شَيْنَةً وَهَدَمَ مُرُوءِيَّتَهُ لَيْسَتْ بِمِنْ أَعْيُنِ النَّاسِ أَخْرَجَهُ اللَّهُ مِنْ وَكَايَتِهِ إِلَىٰ وَكَايَةِ الشَّيْطَانِ فَلَا يَقْبَلُهُ الشَّيْطَانُ».
- ۲۰ - «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ».
- ۲۱ - امام علی (ع): «فِي كَلَامِ لَهُ ضَعُفٌ أَمْرٌ أُخِيكَ عَلَىٰ أَحْسَنِهِ حَتَّىٰ يَأْتِيكَ مَا يَغْلِبُكَ مِنْهُ وَلَا تَطَنَّ بِكَلِمَةٍ خَرَجَتْ مِنْ أُخِيكَ سُوءًا وَ أَنْتَ تَجِدُ لَهَا فِي الْخَيْرِ مَحْمُولًا».
- ۲۲ - پیامبر اسلام (ص): «يَا مَعْشَرَ مَنْ أَسْلَمَ بِلِسَانِهِ وَ لَمْ يَخْلُصْ الْإِيمَانَ إِلَىٰ قَلْبِهِ لَا تَدْمُوا الْمُسْلِمِينَ وَ لَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ؛ فَإِنَّهُ مَن تَتَّبَعَ عَوْرَاتِهِمْ تَتَّبَعَ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَ مَن تَتَّبَعَ اللَّهُ تَعَالَىٰ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ وَ لَوْ فِي بَيْتِهِ».
- ۲۳ - پیامبر اسلام (ص): «الْغَيْبَةُ أَسْرَعُ فِي دِينِ الرَّجُلِ الْمُسْلِمِ مِنَ الْأَكْلَةِ فِي جَوْفِهِ».
- ۲۴ - کلام خداوند به حضرت موسی (ع): «الْمُعْتَابُ هُوَ آخِرُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ إِنْ تَابَ وَ إِنْ لَّمْ يَتَّبِعْ فَهُوَ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ النَّارَ».
- ۲۵ - برنامه درسی ماریجی یکی از روشهای تنظیم محتوا است که در آن برخی مفاهیم، عقاید یا موضوعهای اساسی بتدریج در طول برنامه درسی عرضه می‌شود بدون اینکه تمامی زمینه مورد یادگیری به طور کامل و منظم تکرار شود. در این شیوه با تعیین توالی تجربیات یادگیری، دانش آموزان با جنبه های معین موضوعات آشنا می‌شوند و موقعیت برای برخورد دوباره آنها در شکل پیچیده تر در سالهای متوالی فراهم می‌شود. این شیوه برای این به وجود آمده است که مطالعات دانش آموزان را عمیقتر سازد (فتحی و اجارگاه، ۱۳۸۸: ۱۹۱ و ۱۹۰).

منابع فارسی

- قرآن کریم (۱۳۹۲). ترجمه آیت الله مکارم شیرازی. تهران: آرزوی دیدار.
- اسدیان، سیروس (۱۳۹۰). بنیادها و راهکارهای اسلامی کردن برنامه درسی. پایان نامه دکتری. دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه علامه طباطبائی تهران.
- اسکات، ویلیام (۱۳۹۱). *تنوری حسابداری مالی*. ترجمه علی پارسائیان. تهران: ترمه.
- امینی، محمد؛ ماشاءاللهی نژاد، زهرا و علیزاده زارعی، مرضیه (۱۳۹۱). تحلیل محتوای کتاب های هدیه های آسمان و فارسی مقطع ابتدایی از نظر توجه به مهدویت. *دوفصلنامه مطالعات اسلام و روان شناسی*. ش ۱۶: ۲۶-۷.
- حسینی بحرانی، سید هاشم (۱۳۹۱). *البرهان فی تفسیر القرآن*. قم: تهذیب.
- حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ق). *وسائل الشیعه*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- خطیبی، حسین؛ ساجدی، ابوالفضل (۱۳۹۲). مروری بر شاخصهای سبک زندگی اسلامی. *ماهنامه معرفت*. ش ۱۸۵: ۲۵-۱۳.
- دیبايي صابر، محسن؛ جعفری ثانی، حسین و آیتی، محسن (۱۳۸۹). میزان درگیری برنامه درسی فارسی دوره ابتدایی (پایه سوم و چهارم) با مهارت های سواد خواندن بر اساس مطالعه بین المللی پرلز. *فصلنامه نوآوری های آموزشی*. ش ۳۶: ۴۹-۲۹.
- رجبی نیا، داود (۱۳۹۱). اسلام و زیبایی های زندگی؛ رویکردی تحلیلی و تربیتی به سبک زندگی اسلامی. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- روزنانی، هاشم (۱۳۸۱). اسلامی کردن برنامه آموزشی و تحصیلی. ترجمه سوسن کشاورز. *فصلنامه حوزه و دانشگاه*. ش ۳۲: ۸۷-۱۱۰.
- شریفی، احمدحسین (۱۳۹۱). همیشه بهار، اخلاق و سبک زندگی اسلامی. قم: معارف.
- صباحی زاده، محبوبه؛ علی پور، یعقوب و عبادی، حسین (۱۳۹۲). بررسی میزان توجه به مؤلفه های سبک زندگی اسلامی در برنامه درسی کتب جدید التألیف پایه ششم دوره دبستان. *مجموعه مقالات همایش تربیت فرهنگی و مدیریت سبک زندگی*. آباء: دانشگاه آزاد اسلامی واحد آباء.
- طباطبائی، محمدحسین (۱۳۹۱). *المیزان فی تفسیر القرآن*. ترجمه محمدباقر موسوی همدانی. قم: دارالفکر.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۱۵ق). *مجمع البیان فی تفسیر القرآن*. قم: مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی.
- فاضل قانع، حمید (۱۳۹۳). حوزه روابط اجتماعی بر مبنای سبک زندگی اسلامی. *فصلنامه سبک زندگی دینی*. پ ش ۱: ۳۴-۷.
- فتحی واجارگاه، کورش (۱۳۸۸). *اصول و مفاهیم برنامه ریزی درسی*. تهران: بال.
- فقیهی، علی نقی؛ نجفی، حسن و جعفری هرندی، رضا (۱۳۹۳). تحلیل جایگاه صفات و رفتارهای اخلاقی زمینه ساز ظهور در محتوای کتاب های درسی عمومی دانشگاهی ایران. *فصلنامه مشرق موعود*. ش ۳۱: ۲۹-۵.
- فیض کاشانی، محسن (۱۳۸۵). *المحجّة البیضاء فی تهذیب الاحیاء*. قم: محبین.
- فیضی، مجتبی (۱۳۹۲). درآمدی بر سبک زندگی اسلامی. *ماهنامه معرفت*. ش ۱۸۵: ۴۲-۲۷.
- قربانی، محبوبه؛ توکلی فر، فرزانه و باقری، مهدی (۱۳۹۲). بررسی مؤلفه های سبک زندگی اسلامی در اندیشه و بیانات مقام معظم رهبری. *مجموعه مقالات همایش تربیت فرهنگی و مدیریت سبک زندگی*. آباء: دانشگاه آزاد اسلامی واحد آباء.
- کاوپانی، محمد (۱۳۹۲). *سبک زندگی اسلامی و ابزار سنجش آن*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کلبعلی، ایراندخت (۱۳۸۴). *محتوای کتاب های تعلیمات دینی، اجتماعی و ادبیات فارسی در رابطه با آشناسازی دانش آموزان با ارزش های اسلامی و ایرانی*. تهران: گزارش پژوهش شورای عالی انقلاب فرهنگی.

- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۴۴). اصول کافی. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). بحارالانوار. بیروت: مؤسسه الوفاء.
- مشکانی سبزواری، عباسعلی؛ صولتی، یاسر و بیاتی، احمدعلی (۱۳۹۲). چیستی و جایگاه سبک زندگی در فرایند تکاملی انقلاب اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری. ماهنامه معرفت. ش ۱۸۵: ۸۳-۶۵.
- مصباح، محمدتقی (۱۳۹۲). سبک زندگی اسلامی، ضرورت ها و کاستی ها. ماهنامه معرفت. ش ۱۸۵: ۱۲-۵.
- معیری، محمد طاهر (۱۳۹۰). مسائل آموزش و پرورش. تهران: امیرکبیر.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۱). تفسیر نمونه. جلد ۲۲. تهران: دارالکتب الاسلامیه.
- موسی پور، نعمت اله (۱۳۹۰). مبانی برنامه ریزی آموزش متوسطه. مشهد: به نشر.
- مهدوی کنی، محمد سعید (۱۳۹۰). دین و سبک زندگی. تهران: دانشگاه امام صادق (علیه السلام).
- نجفی، حسن (۱۳۹۳). تحلیل محتوای مؤلفه های سبک زندگی اسلامی در کتاب های درسی عمومی دانشگاهی به منظور ارائه پیشنهادهای کاربردی. پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم انسانی دانشگاه شاهد تهران.
- نوریان، محمد (۱۳۹۲). راهنمای عملی تحلیل محتوای کتاب های درسی دوره ابتدایی. تهران: شورا.

منابع انگلیسی

- Batmaker, A. M (2007). The Impact of "skills for life" on Adult Basic Skills in England: How Should We Interpret Trends in Participation and Achievement? **ERIC**. No. E J 765924.
- Darden. C. A. & Günter. E. J (2007). Life skills development scale- adolescence from The theoretical and therapeutic relevance of life. **Journal of Mental health counseling**. 18, pp:142-163.
- Glenn, W (2006). **Life Style Theory: past, present and future**. NewYork: Nova Science.
- Groiss, A. & Toobian, N (2006). **The Attitude to The other and to peace in Iranian School Book and Teachers Guudes Downlo Center for Monitoring the Impact of peace**. Study Downloadable from: <http://www.Edume.Org>.
- Hunt, S (2005). **Religion and Every Day Life**. London: Routledge.
- Hylar, E. & Hylar, L (2014). Lifestyles: Past, Present, Future. A Unit to Integrate Economics in the Junior High Classroom. This record was imported from **ERIC** on March 21.
- Johnson, Lee N. & Others (2005). Life Skills Literacy: An Intervention Model to Alleviate Family Poverty. **ERIC** No: E J 737042.
- Midgley, C. & Anderman, E, L (2003). Differences between elementary and middle school teachers and students. **Journal of Early Adolescence**. 15, pp: 113-126.
- Ornestein, A. C. & Hunkins, F. P (2008). **Curriculum: Foundations, principles, and issues**. (fifth Edition). Boston, Massachusetts: Allyn and Bacon.
- SATC (2007). **Iranian Textbooks: Content and Context**. Research Report, [www. Fas. Org/irp/dni/ose/Iran text](http://www.Fas.Org/irp/dni/ose/Iran.text).
- Schwartz. S (2005). Life skills for prisoners program. **Journal of correctional education**. 56, pp:115-123.
- Tania, L (2008). **Smart Living: Lifestyle Media and Popular Expertise**. Peter Lang Publishing.
- UNICEF (2003). **Life skills, Which Sjills are Life skills?** In: <http://www.UNICEF.org>.
- Wotld Health Organization (2009). **The life skills education project Geneva**. Who Technical report series.

